

підтвердило високий рівень української дошкільної освіти та її прагнення до інновацій.

Список використаних джерел

1. Дошкільна освіта Полтавщини: заклади дошкільної освіти Полтавської міської територіальної громади URL: <https://sites.google.com/gsuite.pnpu.edu.ua/kafedradoskilna/forum>
2. Дошкілля Полтавщини: заклади дошкільної освіти Полтавської області. URL: <https://surl.li/nfnvak>
3. Програма Всеукраїнського форуму «Дошкільна освіта в контексті сталого розвитку: інвестиція в майбутнє» 28-29 січня 2025 року. Полтава, 2025 URL: <https://drive.google.com/file/d/19ZMp77q0t1A8WNYJEqrVYQdP53cbvpHN/view>
4. У Полтавському педагогічному університеті відбувся Всеукраїнський форум «Дошкільна освіта в контексті сталого розвитку: інвестиція в майбутнє». Полтавщина: інтернет-видання. URL: <https://poltava.to/project/9209/>

УДК 378.011.3-051:373.2]:17.022.1

Алла Богущ

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського

УКРАЇНЬКА ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості освітньо-виховного процесу у вищій школі України в умовах війни, зокрема зростання ролі духовно-морального чинника у професійній підготовці майбутніх вихователів ЗДО. Акцентовано на важливості формування у дітей дошкільного віку морально-етичних норм і культури спілкування, що є основою духовного розвитку особистості. Аналізується внесок класиків української педагогіки, зокрема В. Сухомлинського та С. Русової, у розвиток концепції духовної культури. Окреслено роль національної духовної культури як чинника виховання високодуховної особистості. Визначено необхідність оновлення змісту професійної підготовки вихователів відповідно до сучасних викликів.

Ключові слова: *духовна культура, морально-етичне виховання, професійна підготовка вихователів, національно-патріотичне виховання.*

Особливістю освітньо-виховного процесу вищої школи України в умовах широкомасштабної війни є збільшення питомої ваги духовно-морального чинника у професійній підготовці майбутніх педагогів, зокрема вихователів ЗДО, які закладають духовне підґрунтя наймолодших громадян – дітей дошкільного віку. Впродовж життя людина вступає в численні контакти на вулиці, на роботі, у ЗДО, у школі, у ЗВО, в різних громадських установах. Різні бувають люди. Одні – ввічливі, готові в будь-яку хвилину прийти на допомогу, інші ж – неуважні, безтактні. Буває й таке, що людина боляче образить незнайомого супутника та ще й дивується «А що ж я такого поганого сказала?» Дивується, оскільки не знає елементарних правил поведінки, норм етики, загальної культури поведінки.

Отже, виникає необхідність навчати дітей із раннього віку елементарних правил культури спілкування, морально-етичної і духовної культури українського народу. Такої думки дотримувався і класик сучасної української педагогіки – Василь Сухомлинський. За його словами, духовно-моральне виховання починається з перших кроків свідомого життя дитини, задовго до того, як вона зможе усвідомити ту істину, що вершиною людської культури є її духовно – моральний ідеал. Учений зазначає, що саме в молодшому віці душа дитини дуже піддатлива до емоційних впливів, які й розкривають перед дітьми загальнолюдські норми моральності, азбуку духовно-моральної поведінки [Сухомлинський, 1977: 145-146]. Педагог сформулював духовно-моральне правило поведінки дитини: «Ти живеш серед людей, не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, які тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки, запитуй сам себе, чи не робиш ти зла, незручності людям? Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре» [Сухомлинський, 1977]. Це стосується і випускників закладів вищої дошкільної освіти, майбутніх вихователів.

Освітнє середовище, в якому перебувають діти дошкільного віку в нових соціальних умовах воєнного стану, має бути не лише безпечним, а й цікавим, змістовим, духовно-інформативним, стимулювати, емоційно-ціннісний, мовленнєво-етичний, діяльнісно-поведінковий розвиток дитини. Це зумовлює необхідність оновлення змісту професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, зокрема, духовно-морального й мовленнєво-етичного складників.

Натепер в Україні прийнято новий зміст Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.), затверджений Верховною Радою України, в якому акцентовано на вихованні у дітей моральних норм духовного здоров'я (ст. 6,7 Закону), тобто Законом передбачено необхідність морально-етичного виховання дитини й розвитку духовних і культурних потреб національно-патріотичного спрямування. Різні аспекти морального етичного виховання й духовного розвитку дітей були предметом дослідження багатьох українських учених (Л. Артемова, О. Амацьєва, Л. Березовська, В. Борова, Н. Гавриш, О. Гнезділова, Л. Зданевич та ін.).

Сьогоднішнє освітнє середовище ще активізувало звернення до національно-патріотичного виховання молоді, зокрема відродження української духовної культури. Освітній процес ЗВО, побудований на засадах української духовної культури, сприяє формуванню у майбутніх вихователів високодуховної особистості, національно-патріотичної спрямованості, готовності до виховної роботи з дітьми дошкільного віку в етнокультурному, насиченому духовними цінностями української культури середовищі ЗДО.

Проблема розвитку української духовної культури була предметом дослідження як педагогів-класиків (С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), так і сучасних (І. Бех, А. Богуш, А. Бойко, І. Зязюн, І. Сіданич, В. Сучок, Н. Хомич та ін.).

Передовсім звернімося до стрижневого поняття «культура», яке в широкому розумінні розглядається як сфера існування людини в соціумі і є носієм життєвих цінностей людини, а також генетичним кодом певного соціума. Водночас специфіка культури виявляється в кожному соціальному (національному) осередку (країна, регіон, етнос та ін.), та особистості людини, її життєдіяльності й професійної діяльності.

Зауважимо, що професійна діяльність педагога вимагає опанування різних видів культури, як-от: культура мови, культура мовлення, мовленнєвий етикет, моральна культура, духовно-моральна культура, культура особистості, культура спілкування, культура поведінки, духовна культура.

Отже, вихователь ЗДО послуговується різними видами культури, які в сукупності і становлять її духовну культуру.

Зауважимо, що в науковому тезаурісі статей переважає номінація «моральна культура», а також «морально-духовна», «духовно-моральна», у змісті яких здебільшого ототожнюються поняття «моральний» і «духовний». Подекуди автори оперують поняттями «духовні цінності», «духовне виховання», «духовна творчість» та ін. Безпосередньо зміст поняття «духовна культура» розкрито в наукових доробках таких учених як В. Вербець, А. Ільєнко, С. Кримський, О. Мартиненко, Т. Ткаченко, Г. Шевченко та ін. Так, В. Вербець схильний розглядати духовну культуру як «багатошарове утворення, що охоплює в собі пізнавальну, моральну, художню, правову й інші культури, сукупність нематеріальних елементів: норми, правила, закони, духовні цінності, церемонії, ритуали, символи, міфи, мову знання, звичаї [Вербець, 2005].

Своєрідний підхід до визначення поняття «духовна культура» у Г. Шевченко. За її словами, духовна культура – це продукт суспільного розвитку, її основне призначення полягає у продукуванні свідомості, які існують здебільшого в ідеальному вигляді: поняття, уявлення, вірування, почуття і переживання, доступні свідомості всіх людей.

Як бачимо, більшість учених узагальнюють у понятті «духовна культура» всі види і форми життєдіяльності людини. М. Семчишин акцентує, що «культура – це образ народу, вона виявляє і символізує національний світогляд, етичні, естетичні, мистецькі, релігійні чи соціальні аспекти життя народу в кожній добі його існування» [Семчишин, 1993]. Г. Васянович зауважує, що особистість є категорією релігійно-духовною; цінність особистості передбачає «верховну» цінність Бога; якщо немає Бога, то немає і цінності особистості, є лише індивід, підпорядкований родовому, природному життю [Васянович, 2014]. Відповідно до засад християнського віровчення і християнської антропології людина визначається як «образ і подоба Божа, призначення якої на Землі полягає в тому, щоб пройти школу земного життя [Онищенко, 2014: 12].

Отже, феномен «духовна культура» є багатокомпонентним і в кожному конкретному випадку варіюються її складники залежно від багатьох соціально-особистісних чинників.

На наш погляд, складниками духовної культури українського народу, є такі:

- моральна культура – ключовий, найголовніший складник духовного життя кожної людини, сформованої особистості українця;
- культура національної української мови і мовлення;
- мовленнєвий етикет українського народу;
- народні звичаї і традиції, національні свята українського народу;
- українська класична і сучасна література і мистецтво;
- християнська морально-етична культура: дотримання заповідей Божих і морально-етичних чеснот;
- духовне життя особистості за Законами Біблії, високодуховні цінності, віра в Абсолют;
- домінування духовно-моральних цінностей над матеріальними.

Переконані, що духовну культуру українського народу необхідно виховувати з раннього і дошкільного віку, методичні поради щодо цього знаходимо в наукових працях С. Русової і В. Сухомлинського. Так, розробляючи методику духовного розвитку дитини раннього й дошкільного віку, необхідно враховувати такі сентенції: єдність вроджених біологічних і соціально набутих інстинктів. До вроджених (біологічних) інстинктів учена відносить інстинкт мови, емоційні інстинкти (здивування, почуття симпатії, співчуття, радості за успіх інших і водночас почуття альтруїзму, переживання за когось іншого (не-Я). За С. Русовою, це рання стадія виявлення «соціальної (духовної) культури дитини»; людяності. С. Русова дає поради дорослим щодо розвитку в дітей раннього і дошкільного віку соціального інстинкту підґрунтя їхнього духовного розвитку, духовної культури, а саме:

- з першого року привчати дитину до чужих людей, оточувати її такими стосунками, щоб вона виростала з почуттям, що люди й оточення дають їй лише приємні враження;
- розвивати почуття ласки до всього живого: щоб біля дитини були всілякі звірята;
- якомога раніше створити для дитини товариський осередок і стежити, щоб дитина ставилася до товариства з ласкою і пошаною;
- слід організовувати не лише індивідуальну, а й колективну працю;
- впливати на почуття дітей оповіданнями, розвивати розум, мову художніми творами;
- якомога раніше давати дитині відповідно до її віку соціальні обов'язки; кожній старшій дитині доручити меншу, щоб вона їй допомагала, розмовляла з нею, переглядала книжки; це позитивно впливає і на розвиток мови, і на виховання обох дітей;
- одним із найважливіших чинників соціального (духовного) розвитку дитини С. Русова вважає рідну (українську) мову, яку вчена називає «одним з найвиразніших чинників соціального єднання та соціального

виховання», найяскравішою відмінною рисою людини, «її найвищим інтелектуальним виявом», виявом її внутрішнього духовного стану;

- розвиток драматичного (вродженого) інстинкту, який, за словами С. Русової, відіграє «велику роль» у розвитку «вселюдської» (термінологія С. Русової) культури, на його ґрунті зросли всі «релігійні обряди, оказії, вся драма і драматичні вистави». Впливає він, на думку авторки, і на процеси виховання та розвитку мовлення дітей. За визначенням С. Русової, драматичний інстинкт – це вроджена здібність дитини до переймання мови, рухів, дій інших людей чи образів художніх творів.

Отже, драматизація є сприятливим ґрунтом, на якому дитиною засвоюються національні народні традиції, звичаї, обереги, обряди, збагачується та розвивається образне, виразне мовлення. Такий підхід до драматизації як засобу розвитку мовлення та художньо-естетичного виховання є новим і незвичним для сучасної науки, як і погляди С. Русової на феномен інстинкту, розуміння якого, за словами О. Проскури, і сьогодні залишається досить складним для психологів. У сучасній віковій і дитячій психології рідше вживається поняття «інстинкт», яке найчастіше зустрічається в дослідженні психіки тварин. Щодо генези психіки дитини, то його аналіз здебільшого здійснюють «за допомогою таких понять, як співвідношення різного рівня потреб, біологічних і соціальних умов...». Та все ж, вважаємо, що звернення до спадщини С. Русової допоможе сучасним дослідникам по-іншому підійти до з'ясування проблеми біологічного (вродженого, успадкованого) та соціального як у загальному розвитку дитини, в опануванні нею мови, так і в розвитку української духовної культури [Богуш, 2024].

Духовно-моральний розвиток і виховання особистості дітей як самоцінної, складної духовної істоти були предметом педагогічної уваги Василя Сухомлинського. Учений стверджує, що духовно-моральний розвиток особистості можливий завдяки активної багатогранної духовної діяльності, у процесі якої людина прагне до свого ідеалу – духовної серцевини особистості [Сухомлинський, 1976]. При цьому, вчений акцентує, що духовність не привноситься ззовні, вона виростає із середини (тобто є вродженою) як результат постійної роботи людини над собою, над подоланням труднощів.

Що ж нового привносить В. Сухомлинський до змісту і структури духовної культури особистості українців?

Емоції і моральні почуття є, на його глибоке переконання, необхідними складниками духовної культури особистості. Педагог уводить у науковий обіг поняття «емоційна культура особистості» як один із складників «духовної культури». Емоційну культуру, як результат емоційно-духовного розвитку особистості, В. Сухомлинський розглядає як інтегрований феномен, що об'єднує в собі: емоційні стани, емоційні відчуття і сприймання, емоційне співпереживання у взаємовідносинах з іншими, емоційні ситуації, емоційні стимули, емоційну оцінку і самооцінку, емоційну чутливість – це і є емоційна культура [Сухомлинський, 1976]. Стрижнем емоційної культури особистості є її емоційний стан, тобто «почуття гідності, самоповаги, тисячократно

виражене в активній, суспільно необхідній діяльності, спрямованій на зміцнення щирих, відвертих відносин дружби, товариської взаємодопомоги, щиросердності і водночас непримиреності до зла [Сухомлинський, 1976: 471]. Це стан її духовної незалежності й гордості, непримиреності до приниження. Емоційне сприймання педагог називає «головним каналом» духовного розвитку особистості, а емоційне сприймання – Азбукою духовного світу і духовного багатства людини, українського народу [Сухомлинський, 1967: 453].

Стимулом до засвоєння дитиною підвалин української (національної) культури є її соціальні потреби, потреби у творчому натхненні як чинника духовного багатства людини, духовного багатства українського народу.

Отже, всі прояви духовності і духовного начала в Людині В. Сухомлинський розглядає і характеризує як потреби особистості. Саме в цьому вважаємо його **новаторський підхід**, який і дозволив на той час ученому, педагогу відповідно до фундаментальної духовної потреби виокремити чинники духовного розвитку, нації, духовної культури [Богущ, 2024].

Сходінками виховання української духовної культури в дітей, за В. Сухомлинським, є:

- Материнська школа – Сім'я, школа батьків, позитивне емоційне сприймання світу (емоційна культура);
- Школа Радості, Доброти, Краси – заклад дошкільної освіти (емоційно-моральна культура);
- Школа мислення – початкова школа (інтелектуальна, розумова культура):
 - Школа людяності і довіри (моральна культура);
 - Школа духовності (духовна культура).

Духовну культуру українського народу розглядаємо як багатокомпонентний феномен, складниками якого є: загальна та історико-національна обізнаність з етнографією українського народу (національна культура), мовно-мовленнєва грамотність з української мови, мовленнєвий етикет українського народу (мовленнєво-етична культура); позитивна емоційна налаштованість на спілкування нормативною українською мовою, випромінювання душевності; емоційне сприйняття й емоційне переживання взаємовідносин у спілкуванні з іншими людьми; радість спілкування, радість пізнання, емоційно-позитивний стан, емоційна чутливість, емоційне захоплення й емоційне задоволення (емоційна культура); сформовані вищі моральні почуття, чесність, справедливість, дружба, доброзичливість, взаємодопомога, співчуття, непримиренність до зла, ввічливість, скромність, Доброта, Радість, Краса (моральна культура); віра в Абсолют, звернення до християнських чеснот і заповідей Божих, випромінювання їх у своїй поведінці (Доброти, Радості, Краси, Щирості (духовно-християнська культура)), реалізація громадянсько-патріотичного почуття «Я – громадянин(-ка) України» (громадянська культура).

Означені компоненти духовної культури особистості українського народу можна об'єднати в один ємний феномен «національно-духовний кодекс українця».

Список використаних джерел

1. Александрова В. Мовленнєва культура сучасної молоді. Проблема підготовки сучасного вчителя. 2013. №8(2). С. 7-11. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8%282%29_3
2. Бех І. Особистість у сязі духовності: монографія. Київ-Чернівці «Букрек», 2021. 244 с.
3. Богуш А. М. Біблія як засіб сенсифікації духовного розвитку дитини. зб. Педагогічні нотатки та роздуми. Запоріжжя ТОВ «ЛІПС. ЛТД», 2001. С. 98–105.
4. Богуш А. М. Вибрані педагогічні твори у 9-т. Т. 1. Кам'янець-Подільський. 2024.
5. Богуш А. М. Використання спадщини С. Русової у духовному вихованні дітей дошкільного віку. зб. наук.-практ. конф. «Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі у процесі духовного відродження України». Острог. 1998. С. 192–196.
6. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма та методичні рекомендації. Одеса «Маяк», 1991.
7. Богуш А. М. Духовність і мораль у системі національного виховання в Україні: монографія «Духовно-моральні засади розвитку особистості: філософсько-психологічні та педагогічні виміри». К.: Ун-т менеджменту освіти. 2024. С. 98-116.
8. Богуш А. М. Духовне виховання на засадах української духовної педагогіки. Дошкільне виховання. 2005. №8. С. 3-4.
9. Богуш А. М., Сучок В. Уроки духовності дітям. Одеса, СВД Черкасов, 2005. 127 с.
10. Богуш А. М. Українська духовна культура у вимірі освітянського простору: монографія. «Духовно-моральні засади розвитку особистості: філософсько-психологічні та педагогічні виміри». К.: Ун-т менеджменту освіти. 2025.
11. Шевченко Г. Г. Духовний розвиток особистості. // Пошук нового підходу до проблеми. Духовність особистості. Зб. наук. праць. Вип. 4. Луганськ, 2005.

УДК 373.2.015.31:17]:[373.2.091.33-027.22:796

Сулаєва Н. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Манжелій Н. М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВПЛИВ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація У статті розглядається проблема формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку. Наголошено на ролі ігрових технологій як ефективного засобу їх формування, наведені приклади різних ігор, які доцільно використовувати у освітній діяльності з дошкільниками.

Ключові слова: моральне виховання, моральні цінності, діти дошкільного віку, ігрова діяльність, ігрові технології.

Постановка проблеми. На сучасному етапі оновлення системи освіти докорінно змінюються підходи до виховання дітей дошкільного віку, зростає потреба у вдосконаленні змісту, форм і методів освітнього процесу. В умовах швидких соціальних та технологічних змін перед педагогами постає завдання